

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

БОЧАРОВА О.А.

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

Головне питання, яке викликає постійні суперечки в науковців, – це зв'язок між спеціальними та загальними здібностями. Спеціальні здібності незалежні від інтелекту й водночас пов'язані з ним. На думку деяких учених, розвиток здібностей вимагає від людини володіння високим рівнем інтелекту, однак практика свідчить про інше: талановитою може бути людина розумово відстала, але вже формування й подальший розвиток таланту тісно пов'язаний з високим рівнем інтелекту. Кожна здібність становить складну синтетичну якість людини, в якій поєднуються окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви та мислення). Психологи пов'язують особливості нервової системи, темп навчання та особистісний розвиток зі спеціальними здібностями.

Наукові дослідження зарубіжних науковців І. Божим, Р. Васта, Р. Вехнік, Ф. Гальтона, Дж. Гілфорда, Е. Еріксона, З. Конашевського, К. Левандовської, Т. Левовицького, М. Мантужевської, М. Міллера, Е. Нецке, Ж. Піаже, С. Попека, А. Сековського, Й. Соловей, М. Стасіакевича, А. Стжалецького, Р. Стенберга, М. Хайта, Е. Хацинського, В. Шевчука свідчать, що визначення поняття “здібності” є однією з найважливіших проблем педагогіки, яка внаслідок своєї значущості й актуальності привертає постійну увагу педагогів-практиків, психологів та науковців.

Мета статті – розглянути види здібностей (загальні та спеціальні) у дослідженнях зарубіжних науковців.

Польські науковці поділяють здібності на:

- загальні;
- спеціальні: психомоторні, артистичні (музичні, художні, малювальні, танцювальні, літературні (поезія, проза), акторські), академічні, лідерські;
- творчі.

Зупинимось коротко на характеристиці кожної з них.

Спеціальні здібності. В. Шевчук підкреслює, що фізіологічні та біологічні чинники впливають на виникнення й формування здібностей, але не визначають їх змісту та напряму розвитку: “Ніхто не народжується з музичними, художніми чи історичними здібностями. Значну роль відіграють захоплення. Вони концентрують увагу людини на певних видах діяльності. Головне – це робота та ще раз робота” [6, с. 110–111].

Кожна здібність підпорядковується іншій і вимагає інших вроджених задатків. Варто зазначити, що відмінності людини пов'язані зі специфікою її діяльності. Навіть у таких споріднених сферах, як мистецтво, виступають різні елементарні здібності, наприклад, у художника та скульптора [14, с. 55].

Індивідуальні можливості людини змінюються протягом усього життя, а їх розвиток залежить від подій у культурному житті суспільства, з якими вона стикається і які дають їй змогу виявити себе (або ні) у певних видах діяльності. Здібності пов'язані з опануванням певних культурних символів: мови, звуку, простору. Для розвитку, наприклад, музичного таланту самих лише фізичних здібностей недостатньо, людина повинна опанувати “мову” музики.

Існують певні види здібностей, результат яких можна відразу побачити, наприклад, можна порахувати кількість голів, зафіксувати результати бігу (психомоторні), а є й такі, де результат не можна чітко відстежити, наприклад, поєднання спеціальних здібностей з творчими у спорті (гімнастика, фігурне катання), у поезії та літературі. Спеціальні здібності розпізнаються на підставі конкретних досягнень, вони пов'язані з різними сферами людської діяльності.

У дослідженнях над спеціальними здібностями виділено два напрями. Перший, що стосується загальних ознак, другий – аналізу їх специфіки. Щодо першого, то польський науковець С. Попек розробив структурну модель спеціальних здібностей, яка складається з таких компонентів:

- елементарні складники: уклад нервової системи, чутливість, моторно-рухова активність, що відповідає за координацію тіла, сила та витривалість;
- розумові операції – відбір інформації (кодування та відтворення);
- специфічні розумові задатки (увага, пам'ять, мислення, уява);
- загальні задатки – інтелектуальні здібності;
- розумові операції: засвоєння, зберігання, переробка, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, оцінювання, завершення, абстракція, доказ [14, с. 147].

Використовуючи досягнення психологів, автор запропонував власну модель структури здібностей, виокремлюючи п'ять елементарних складників – психонів (психон – суб'єктивний психічний феномен, що виявляється інтроспективними методами): пізнавальний (знаю, що); інструментальний (вмію як), мотиваційний (намагаюсь); емоційний (відчуваю, що); особистісний (хто) [14, с. 148–151].

С. Попек проаналізував ці психони, пристосовуючи їх зміст до окремих видів здібностей: мовно-літературних, математичних, технічних, художніх.

Другий напрям досліджень стосується аналізу певних видів здібностей, структури та специфіки розвитку.

Психомоторні здібності. Моторна чіткість пов'язана з мозком людини, оскільки він керує фізичним станом та поведінкою людини. Саме тому моторні здібності називають ще психомоторними. Розвиток моторних здібностей відбувається протягом трьох етапів життя людини: початковий (2 роки), перехідний (2–7 років) та зрілий вік, що пов'язаний з покращенням координації рухів. Рухова активність визначає рівень оволодіння власним тілом, тобто своїм руховим апаратом. Вона складається з кількості набутих умінь і стану нервової системи. Отже, рухова активність – це сума двох елементів: умінь та власного стану рухового апарату. Фізична активність – це поняття ширше, воно пов'язано зі станом усього організму людини. Її можна визначити як можливість виконання різних рухових дій, які свідчать про активну діяльність людини. У цьому разі, крім рухових умінь, важливу роль відіграє працездатність усіх органів та функцій організму, що виробляють рухові дії, такі як: силу, швидкість, витривалість, відповідну мотивацію. Оскільки рухова активність з'являється під час фізичного

розвитку й фізичної активності, можна припустити, що вони зумовлені генетично. Однак, як уже доведено практикою, цей зв'язок негнучкий. Рухова активність залежить від будови тіла людини (низька людина ніколи не стане гравцем баскетбольної команди), а для правильного розвитку рухового апарату та його зміцнення необхідні постійні вправи та тренування.

Рухова активність складається з трьох основних систем руху: локомоційної (переміщення), маніпуляційної (процедурна), стабілізаційної [4, с. 59]. У період дозрівання молода людина повністю контролює свої рухи, уміє інтегрувати “необхідне” в єдине ціле. До рухів переміщення належить: ходьба, бігання, скакання, перестрибування; до процедурних: кидання, копання, ловля, удар; стабілізаційні рухи пов'язані з контролем тіла (витягування, качання, стояння прямо, ходіння по деревині). Рівень розвитку фізичної активності в деяких осіб може бути вищим від середнього рівня, оскільки додаткові заняття є основою спортивних досягнень людини. Наприклад, танцюристи й гімнасти при виконанні вправ поєднують стабілізаційні та локомаційні рухи.

Моторна активність залежить не лише від розвитку м'язів і нервової системи. Важливими є сенсорна активність та чуттєве сприйняття зовнішніх предметів (перцепція). Багато ігор вимагають чітких рухів від спортсмена, особливо важливою є реакція. Моторні здібності динамічно розвиваються у 16–25 років, після чого настає спад і, як наслідок, відносно раннє закінчення спортивної кар'єри, тоді як інші здібності людей лише починають розкриватися [14, с. 136].

Емпіричні дані Р. Васта, М. Хайта, М. Міллера свідчать про важливий вплив на розвиток та фізичну активність людини таких чинників, як: харчування, фізичні вправи, належність до певного соціального класу, а також стійкість організму до хвороб.

Дослідження кар'єри видатних спортсменів Л. Небжидовським довели, що в розвитку здібностей значну роль відігравали: заохочення батьків дитини до пізнання нових речей, тренування під наглядом спеціалістів, перебування в групах дітей з однаковими захопленнями та визнання дорослими дитячого успіху [12, с. 20].

Поєднання фізичного розвитку з інтелектуальною активністю в Давній Греції сприяло виникненню нового напрямку калокагатії (kalokagatii). Польська дослідниця Т. Гіза наголошує: “Сьогодні, як ніколи, стало необхідним повернення до джерел історії. Головне завдання сучасної фізичної культури полягає в усебічному розвитку людини. Постійні вправи мають тренувати не лише м'язи, а й загартувувати та формувати волю, характер, цінності й відносини між людьми” [4, с. 59].

Варто зазначити, що більша частина психомоторно обдарованих дітей виявляється під час уроків. Навчальні програми розраховані на вузьку групу дітей, оскільки все частіше в шкільні заняття проникають елементи рекордного спорту. Вправи вимагають чітких та впевнених рухів, а ідеї гармонійного розвитку зовсім забуто, тому уроки фізичної культури перестали бути улюбленими для молоді.

Польський науковець Е. Міхалак наголошує, що при перевірці Верховної контрольної палати негативну оцінку роботи отримали як тренери спортивних клубів, так і шкільні вчителі фізичної культури. Як свідчить аналіз польських освітніх документів, серед тих, хто був покараний дисциплінарними комісіями за порушення професійної етики, переважають вчителі фізкультури [9].

Підсумовуючи, варто зазначити, що психомоторні здібності учні можуть розвивати не лише на уроках фізкультури, а й після занять: у шкільних спортивних секціях, клубах. Успіх у спорті означає фінансовий успіх. Для спортсменів передбачено спеціальні стипендії та пільги при виконанні шкільної програми. Спортивна кар'єра вимагає постійних тренувань та участі в змаганнях, тому учневі не завжди вдається поєднувати навчання зі спортивною кар'єрою.

Артистичні здібності. Артистичні здібності пов'язані з людськими здібностями, що виявляються в різних сферах мистецтва: малюванні, танцях, музиці, літературі, акторській діяльності. Вони виявляються під час занять у секціях, художніх гуртках та клубах за інтересами.

У Польщі існує мережа художніх і музичних шкіл, що теоретично надають можливість кожній талановитій дитини розвинути свої здібності. Однак, з огляду на місце проживання дитини (велике місто чи маленьке село) та фінансові витрати (покупка необхідних матеріалів, музичних інструментів, змагання й конкурси, костюми) важко визнати, що вони доступні всім дітям.

На думку польської дослідниці Т. Гізи, більшість здібних, талановитих дітей приречена лише на навчання за шкільними програмами. До переліку обов'язкових шкільних предметів належать малювання та музика. У дослідженнях Т. Гізи, В. Лімоніт, М. Тучкової підкреслюється, що цим предметам адміністрація польських шкіл приділяє найменше уваги. Початкова школа надає дітям лише елементарні знання про мистецтво. Суттєва відмінність у знаннях учнів з різних шкіл спостерігається виключно у вивченні основних предметів (математика, література, мова), а такі предмети, як фізичне виховання та малювання, майже не враховуються [4, с. 60].

С. Попек наголошує, що розвиток артистичних здібностей залежить від виду мистецтва. Доведено, що значних успіхів у балеті людина досягає у 23 роки, у скульптурі – у 39 років, у прозі – у 44 роки [14, с. 135].

С. Шуман, І. Войнар вважають, що значення ролі мистецтва в процесі навчання простежується у виховних естетичних концепціях. Естетичне виховання – це виховання мистецтвом, у ході якого людина розкриває свої творчі здібності [4, с. 60]. Дослідники доводять, що естетичне виховання не має елітарного характеру, а важливим результатом творчої експресії є переживання та відчуття, що надає процес творіння.

Естетичне виховання посідає особливе місце в дошкільній педагогіці Польщі. Виховання мистецтвом надихає на високі вчинки та аматорські дії. Однак коли йдеться про артистичні здібності, то їх вплив обмежений, а методи індивідуальні.

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що розвиток артистичних здібностей схожий на психомоторний, оскільки стосується двох напрямів: естетичного виховання та спеціальних методів розвитку здібностей учнів.

Музичні здібності. Реакцію дитини на музику можна побачити вже в перші роки її життя. Видатні музичні здібності виявляються, як правило, до семи років. Більшість таких дітей у шість-вісім років уже привертає до себе увагу суспільства. Біографічна статистика свідчить, що музично обдаровані діти характеризуються деякими спільними рисами. Із самого дитинства вони відрізняються підвищеною цікавістю щодо будь-яких звучних об'єктів, рано виділяються швидким та точним запам'ятовуванням музики, а в зрілому віці їх пам'ять часто називають феноменальною.

Спроба навчити дитину співу та ритміки починається ще в дошкільному віці. У школі уроки музики відвідують усі учні незалежно від їх здібностей, оскільки цей предмет включено до навчальної програми. Але сам процес сприйняття музики залежить від темпераменту, індивідуальності дитини та її музичної підготовки. Музична освіта вимагає від людини працездатності та наполегливості [15, с. 158].

К. Левандовська доводить, що музичні здібності розкриваються у дітей від 8–14 років, незалежно від статі. Вони не залежать від інтелектуального розвитку, хоча в людей з видатними музичними здібностями цей зв'язок досить високий (0,70). Критичний період розвитку абсолютного слуху збігається зі вступом дитини до школи. Це саме той період, коли дитячий організм готовий до оволодіння певними навичками під впливом відповідної стимуляції. Дослідження показали, що найсприятливішим дитячим віком для виконання музичних вправ є 7 років. Зацікавлення музикою зростає разом із віком дитини майже до 14 років. На думку авторки, музичні захоплення пов'язані з її музичними здібностями [8, с. 16].

Психологи та педагоги визнають, що музична обдарованість складається з численних незалежних від людини елементарних складників. Дж. Гілфорд вказав на такі музичні якості: почуття висоти звуку, почуття голосності, кольору, а також гармонійних слух. Крім цього, важливими є: почуття ритму, музичний смак, музична пам'ять (показник обдарованості) [8, с. 62].

Багаторічні дослідження М. Мантужевської над природою музичних здібностей у дітей доводять, що особливу роль у їх розвитку відіграють музичні традиції в родині, проживання в місті, непрацююча мати, постійне та систематичне виконання музичних вправ під наглядом батьків, теплі та дружні стосунки, сприятлива атмосфера в сім'ї, педагогічна інтуїція й зацікавленість батьків. Музично обдаровані діти залишають навчання в музичних школах тоді, коли не відчувають мотивації з боку батьків.

Виявляючи музичні здібності та музичні захоплення, учитель застосовує стандартні методи: спостереження, аналіз витворів, опитування [8, с. 99].

Один з найвидатніших польських скрипалів і педагогів Т. Вронський, увів у науковий обіг таке поняття, як художня педагогіка, в основі якої лежать емоції, оскільки на його думку, лише вони є джерелом музичної творчості. Автор підкреслює, що саме вчитель музики володіє глибоким досвідом та знаннями про розвиток музичних здібностей дітей. У музиці “як у жодній іншій галузі переважає індивідуальне навчання, обличчя до обличчя педагога та учня, контакт найінтимніший, який можна собі уявити” [18, с. 122]. Польський науковець З. Конашкевіч вважає, що навчання дитини музиці вимагає від учителя авторитету та майстерності [7]. Автор зауважує, що музична педагогіка – єдина для музичних шкіл, що готують музикантів-професіоналів, і для загальноосвітніх шкіл – споживачів музики [7]. Музична освіта має дві мети: естетичне виховання й навчання віртуозів. Практикою доведено, що більшість людей володіє середніми музичними здібностями, як наслідок, до музичної еліти належать люди зі здібностями вищими за середні. З. Конашкевіч вважає, що систематичні заняття музикою формують естетичний смак, діапазон знань і творчих умінь [7].

Система музичної освіти Польщі обіймає 300 початкових і середніх шкіл, 8 академій, до її складу входять також приватні школи. Е. Хацінський зауважує, що останнім часом музична освіта починає мати всі ознаки елітаризму, оскільки

остання польська шкільна реформа загубила шанси музичної педагогічної освіти та ускладнила умови доступу молоді до музичних навчальних закладів [3]. Як наслідок, погіршилась якість викладання музики в загальноосвітніх школах, зменшилась кількість годин на дисципліну, не вистачає навчально-методичної літератури.

Художні здібності. Художні здібності є предметом дискусій багатьох авторів: В. Лімоніт, В. Ловенфельда, С. Попека, С. Шумана. За С. Попеком, на структуру художніх здібностей впливають: чуттєве сприйняття зовнішніх предметів, зоро-рухова координація, візуальне зображення, художнє осмислення (відчуття прекрасного), емоційне сприйняття, індивідуальні якості, зорова, короткочасна та довготривала пам'ять [14, с. 146].

Польська дослідниця В. Лімонт вказує на зв'язок художніх здібностей з естетичним смаком, творчими здібностями та особистісними якостями людини.

На думку деяких учених, молодший шкільний вік характеризується стійкою творчістю, яка виявляється в уяві та вільній експресії. В одинадцятирічному віці 25,5% дітей проявляють художні здібності, у чотирнадцятирічному – 13,6%, у шістнадцятирічному – 1%, а у вісімнадцятирічному – 5% [4, с. 64]. Такий спад у старшокласників С. Попек пов'язав з критичним ставленням до власних можливостей, копіюванням та стереотипністю. Як наслідок, у дітей зникає бажання використовувати уяву, оскільки внутрішня, індивідуальна модель світу перестає бути генератором творчості. Крім того, дуже часто у творчому процесі в людини виникає відчуття неспроможності та невпевненості у власних силах. Проведене польськими науковцями дослідження серед молодих людей 15–16 років, показало, що лише 3% мають роботи, в яких можна побачити видатні художні здібності [14, с. 136].

С. Попек підкреслив, що кристалізація творчої активності в будь-якій сфері розвиває індивідуальність. Дитяча художня творчість стимулює пізнавальні та емоційні процеси. Художня творчість дитини є проявом знань про світ, її індивідуальності й емоційного ставлення до оточення.

Оцінюючи художню обдарованість, критики, насамперед, аналізують художні витвори, піддаючи оцінці форми (конструкція, пропорції), композиції (гармонія), колоритність (символіка кольору, світу, тінь), засоби вираження (плями, рисочки, фактуру) та ідейну єдність змісту та форми [4, с. 64].

Польська шкільна система для художньо обдарованих дітей обіймає 7 художніх академій, художні відділення у вищих школах, художні гімназії та ліцеї. До її складу належать численні приватні художні навчальні заклади, художні гуртки в будинках творчості та в школах.

Здібності у сфері навчання (академічні). Здібності у сфері навчання – це здібності, що виявляє дитина під час вивчення шкільних предметів. Їх називають академічними, вони є показником глибоких знань у певних науках.

Академічні здібності мають різну динаміку розвитку. До 4 років у мозку дитини утворюється половина зв'язків між нервовими клітинами, що відповідають за більш пізню науку. У 4 роки раніше серед усіх інших виявляються математичні здібності. К. Котларський, досліджуючи кар'єру математично обдарованих учнів, довів, що в досягненні успіху значну роль відіграють такі чинники: переконання про недостатність знань, незадоволення шкільними оцінками, реалізація планів, родинні фактори, особистісні якості (є найважливішими).

Науковцями доведено, що найвидатніші досягнення людей припадають на різний вік (у хімії середній вік – 28 років, у гуманітарних науках та філософії – більше ніж 47–48 років) [14, с. 13].

У гуманітарних науках важливе значення мають мовні (лінгвістичні) здібності. Вони характеризуються специфічним фонематичним слухом, легкістю засвоєння правил орфографії та граматики, тенденцією до сприйняття слів у контексті, пам'яттю, гнучкістю у висловлюванні [5, с. 135–145]. С. Попек довів, що мовно-літературні здібності складаються з таких компонентів: пам'яті, дивергентного мислення, мовної експресії, мислення, уяви, емоційних та перцептивних компонентів [14, с. 144].

Серед науковців існують дві протилежні думки щодо зв'язків між інтелектом та успіхами в навчанні (І. Божим, Т. Левовицький, С. Панек) та браком цих зв'язків (М. Гживак-Качинська). Г. Гарднер та співавтори встановили, що кореляція між рівнем інтелекту та шкільними досягненнями дорівнює 0,5 [4, с. 65]. Подібний невеликий зв'язок існує між творчістю й навчанням. Інтелектуальні здібності необхідні для запам'ятовування, а творчі здібності – для проблемного навчання. Польськими науковцями доведено, що кожний четвертий учень, який має високі результати в тестах креативності й інтелекту, не досягає значних успіхів у навчанні [17, с. 72–73]. Результати досліджень Р. Вехніка свідчать про важливу роль психічних чинників у навчанні. Високий рівень здібностей до навчання (вимірюється результатами досягнень) мають учні як з високим рівнем інтелектуальних здібностей, так і творчості. Інтелектуальні здібності мають більший вплив на процес навчання, ніж творчі [4, с. 66].

М. Тучкова стверджує, що рівень використання в шкільній науці інтелектуальних здібностей учнів пов'язаний з рівнем їх особистісного ставлення до науки, мотивацією до навчання, а також вольовими якостями [16, с. 384]. На формування й розвиток здібностей, а також особистісні якості впливають виховання в родині та навчання в школі.

Г. Гарднер довів, що школа навчає дітей “діяти поза контекстом” і “використовувати систему знаків” [4, с. 66]. Найкраще справляються зі шкільними завданнями учні, які мислять незалежно від контексту та оперують символами. Для учнів, що досягли значних успіхів у науці, а отже, здатних до навчання, характерним є вміння пристосуватися до вимог школи, оскільки учні з низькими результатами в навчанні менше ідентифікуються із цінностями, яким віддає перевагу школа [16, с. 379].

Відносно високий рівень інтелекту, високі оцінки, систематична праця, на думку Г. Гарднера і його співавторів, є запорукою шкільного успіху [4, с. 66]. Науковці наголошують на тому, що суспільне сприйняття цих чинників зумовлено культурою країни. Так, американські батьки слабкі результати роботи своїх дітей приписують браку здібностей, а батьки-азіати – недостатній роботі. Шкільний успіх не є запорукою успіху в майбутньому. Лідер у гімназії не стає автоматично лідером у ліцеї, оскільки в процесі навчання постійно змінюються стандарти вимог.

Невирішеним у польській освіті, як, мабуть, і в інших країнах, залишається питання щодо досягнень учнів у таких дисциплінах, як: історія, географія, природа, філософія, економіка. Польські науковці В. Добролович та Р. Шульц вважають, що до особливої категорії належать діти з технічними здібностями. Автори

наголошують, що в шкільних програмах бракує практично-технічних занять, і цей вид умінь перебуває поза контекстом загальноосвітньої школи [4, с. 67].

Лідерські здібності. Лідерські здібності розкриваються в процесі взаємодії людей, які утворюють спільну групу. На її структуру впливають суспільство та соціальний уклад. Існують різні групи людей з різною чисельністю та завданнями. Кожна людина бере участь одночасно в декількох групах, посідаючи лідерські позиції, або, навпаки, відіграє роль спостерігача [10]. Лідер групи має найвищий статус. Життєвою практикою доведено, що під час перебування в колективі в людей підвищується рівень мотивації, самооцінка, простежуються певні ознаки суперництва. Колектив надає людині відчуття безпеки, стимулює до сміливих вчинків та вирішення складних завдань. Невід'ємним компонентом функціонування групи є сприятлива дружня атмосфера.

Особливу категорію становлять люди віком 12–13 років та 17–18 років. Це – неформальні групи, для кожного члена якої важливими є популярність та авторитет. Показниками популярності є як шкільні успіхи, так і злочинні вчинки.

Завдання, що виконуються в групі, можна віднести до трьох категорій: виробничі, дискусійні та вирішення спільних проблем. Для того, щоб група виконала завдання, має бути людина, яка поведе за собою колектив і візьме на себе відповідальність [13].

Якщо людина виконує роль лідера в групі, вона очікує, що інші захочуть її почути. Людина, яке прагне влади, має довести свою довершеність перед іншими кандидатами. Влада надає можливість управляти іншими людьми, вона вимагає авторитету, професіоналізму, примусових дій та нагород [10, с. 247]. Лідер може використовувати авторитарний, ліберальний, демократичний стилі керівництва та виконувати особливу роль (наприклад, емоційну: турбується про сприятливий клімат у колективі). Успішний розвиток колективу вимагає від лідера поєднання всіх стилів керівництва.

Основними лідерськими якостями є: інтелектуальна довершеність над іншими, гнучкість у вирішенні питань та швидкість мислення. Лідер краще за інших уявляє перспективи розвитку колективу, прогнозує можливі помилки й невідповідності, запобігаючи їм та беручи на себе відповідальність.

С. Остер у своїх дослідженнях визначив основні лідерські якості: потреба у досягненні мети, вміння вирішувати проблеми, упевненість у собі, ініціатива, чітке усвідомлення мети, раціональність, прогностичність, легке входження в довіру [13, с. 242].

Е. Нецкі вказує на такі лідерські якості: вчинки, що відповідають меті розвитку колективу, високий інтелектуальний рівень, пристосованість, високий рівень освіти, гнучкий підхід до роботи, вміння співпрацювати, відповідальність за вчинки, популярність, мотивація лідера, жага до влади, ініціатива, витривалість [10].

Головну роль в оцінюванні лідера відіграють його поведінка та вчинки. Серед головних якостей, що найчастіше застосовуються під час впливу на колектив, є: презентабельність, особистий шарм, демонстрація знань, інформація про членів групи, зменшення дистанції, аргументація фактів, непохитність перед поразками, шанобливе ставлення до членів колективу [13, с. 244]. Хоча, безумовно, можна назвати ще одну особливість лідера – емоційний стан.

Варто зазначити, що на формування лідерських здібностей впливають особистісні риси людини та її поведінка, яка відрізняє її від інших. Ці здібності виявляються вже в дошкільному віці, коли діти починають створювати перші колективи.

Так, Р. Васта, М. Міллер та М. Хайт вважають, що найпопулярнішими якостями дитини серед однолітків є: шкільні досягнення, фізична сила, а іноді навіть незвичні імена. Діти виявляють дружні стосунки, підтримують один одного, спільно вирішують конфлікти та проблеми, потребують дружби; у них з'являються спільні інтереси й захоплення. Риса, що негативно впливає на розвиток групи, – агресивність [4, с. 69]. Трапляються випадки, коли обдаровані діти перестають цікавитися роботою колективу, віддаючи перевагу індивідуальній діяльності. Головними причинами є негативний досвід у спілкуванні з однолітками та особливості характеру (темперамент).

Лідерські здібності відіграють важливу роль у період зрілості дитини, коли важливою стає думка однолітків. Діти можуть впливати позитивно чи негативно один на одного, проводячи багато часу разом. Практикою доведено, що одинадцятирічні діти проводять з дорослими менше ніж 10% часу, а з однолітками – 60%.

Загальні здібності. Інтелект, як загальна розумова здібність, виявляється в багатьох сферах життєдіяльності людини, головним чином, у пізнавальній, розумовій та навчальній.

Французький науковець Ж. Піаже вважає, що інтелект є особливим чинником біологічної адаптації людини, тобто організаційним чинником, функція якого полягає у структуруванні світу. Інтелект людини утворюється на основі умовних рефлексів, з якими дитина народжується. Завдяки взаємодії з оточенням, дитина адаптується до світу на новому рівні.

Інтелект у концепції Ж. Піаже – це форма рівноваги відносин особистості із зовнішнім світом; форма адаптації, що здійснюється завдяки процесам акомодатції та адаптації. Спочатку автор відстоював думку, що розвиток інтелекту відбувається в процесі дорослішання людини, але ґрунтовні дослідження довели, що в основі пізнавальних чинників лежать нейрофізіологічні процеси. Формування відповідних мозкових структур є результатом як “дозрівання”, так і зв'язків дитини з навколишнім середовищем. Так, у дослідженнях автора підкреслено важливість раннього пізнавального досвіду дитини в подальшому розвитку її здібностей (не лише розумових) [16, с. 99–100].

Існують дві форми інтелекту: плинний та кристалізований. Перший пов'язаний з біологічними процесами. Кульмінацією розвитку є 21 рік. У цей період люди максимально розвивають свої інтелектуальні можливості, які вимірюються за допомогою тестів інтелекту (матриць Равена) [4, с. 71]. З дорослішанням рівень інтелекту знижується. Плинний інтелект характеризується швидкістю запам'ятовування, а також індуктивним мисленням, оперуванням просторовими образами. Поступовий розвиток плинного інтелекту триває до закінчення юності, а потім знижується в дорослому та похилому віці, тому що цей тип інтелекту відображає в основному фізіологічні можливості нервової системи (Дж. Хорн).

Кристалізований інтелект розвивається інакше, оскільки залежить від плинного, активності людини, мотивації та чинників середовища. Його розвиток не зупиняється разом з плинним інтелектом, а навпаки, у процесі спеціалізації

людини в певних галузях його рівень зростає. Кристалізований інтелект приходить з досвідом і освітою, він спирається на знання та вміння, які накопичені протягом тривалого часу. Він виявляється у здатності встановлювати відношення, формулювати судження, аналізувати проблеми й використовувати засвоєні стратегії для розв'язування задач. Ця форма інтелекту набувається шляхом інтенсивних контактів з культурним середовищем. Кристалізований інтелект часто підвищує свої показники протягом усього життя людини, поки вона зберігає здатність одержувати та опрацьовувати інформацію. За цими показниками люди в 50 років часто демонструють вищі результати, ніж у юності. Кристалізований інтелект є підґрунтям розвитку мудрості, тобто експертної системи знань, орієнтованої на практичний бік життя (П. Балтес, Г. Крайг).

На думку Ж. Піаже, у житті дитини виступають чітко визначені фази інтелектуального розвитку. Від народження до 2 років дитина здобуває знання через почуття – сенсомоторний період, з 2 до 7 років триває передопераційний період, коли дитина починає малювати та розмовляти. Діти особливо егоцентричні в цей період, оскільки не розуміють ні логічного, ні абстрактного мислення. У 7–11 років дитина вступає в конкретно-операційний етап, вона починає логічно мислити, вирішувати проблеми, класифікувати та систематизувати знання, а в 11–15 років настає так званий період формальних операцій, коли дитина починає замислюватися на тему майбутнього. Розвиток інтелекту має прогресивний характер. Він відбувається майже в усіх людей однаково. Протягом життя результати тестів інтелекту свідчать про його постійність. Загальна схема розвитку не виключає індивідуальних відмінностей. Кожна дитина внаслідок взаємодії із середовищем засвоює інший “матеріал”, який підпорядковується процесам асиміляції та акомодатії. Якість такої взаємодії пов'язана з впливом матері на дитину й помилками в покаранні дитини, що призводять до страху та зниження мотивації.

У початковій фазі наукових досліджень над інтелектом визначено два напрями. Представники першого (К. Спірмен, а пізніше Р. Каттел) виразили переконання, що інтелект є загальною здібністю, що виражає сукупність дій мозку; представники другого (А. Біне, Д. Векслер, Дж. Гілфорд) характеризують інтелект як збір різних пізнавальних функцій. Концепція інтелекту була результатом досліджень, що проводилися над тестами інтелекту. Інтелект трактували спочатку як здібність, що випереджає мислення. У світлі більш пізніх досліджень Ж. Піаже довів, що інтелект розвивається одночасно з процесом мислення [4, с. 70].

Дослідження над розвитком окремих якостей особистості проведене в 1960-х рр. Б. Блумом, починаючи від народження дитини й закінчуючи 17–18 роками. Автор констатував, що майже у 50% дітей (дівчат та хлопців) інтелект розвивається вже до 4 років, у 30% – між 4–8 роками, а у 20% – між 8–17 роками. Результати досліджень фізіології мозку доводять, що, крім середовища, чисельність діючих подразників впливає на кількість створених поєднань між нервовими клітинами. Темп розвитку мозкових клітин між 5–10 роками уповільнюється, а в 10 років досягає максимальної величини [4, с. 70]. Після 10 років відбувається відмирання дендритів, які не створили поєднань.

Висновки. Отже, розглянувши загальні та спеціальні здібності, можна зробити висновок, що вони нерозривно пов'язані з культурою й людськими витво-

рами, які свідчать про наявність у людини певного виду. Різні напрями культури розвиваються завдяки здібностям, унаслідок чого виникають нові продукти людської діяльності. У культурному середовищі відбувається оцінка витворів, завдяки якій автори здобувають певний статус (талановиті, геніальні).

Творчі здібності становлять предмет нашого подальшого дослідження.

Література

1. Горальський А. Теорія творчості / А. Горальський. – Л. : Warszawa, 2002. – 144 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2007. – 368 с.
3. Chaciński J. Powszechne wychowanie estetyczne czy kształcenie wirtuozów? Rozważania o edukacje muzycznej, w Elitaryzm. Mistrz w edukacji / J. Chaciński ; [pod red. M. Szczepańskiej]. – Słupsk, 2001.
4. Giza T. Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikowania oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole / T. Giza. – Kielce : Wydaw. Akademii Świętokrzyskiej, 2006. – 359 s.
5. Hornowski B. Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych / B. Hornowski. – Warszawa, 1986. – S. 145–155.
6. Encyklopedia psychologii / [pod red. W. Szewczuka]. – Warszawa, 1998.
7. Konaszkiewicz Z. Nauczanie sztuki – dylematy edukacyjne szkół artystycznych, w: Elitaryzm. Mistrz w edukacji / Z. Konaszkiewicz ; [pod. red. M. Szczepańskiej]. – Słupsk, 2001.
8. Lewandowska K. Rozwój zdolności muzycznych / K. Lewandowska. – Warszawa, 1978. – S. 16–99.
9. Michalak J. Odpowiedzialność prawna nauczyciela / J. Michalak. – Edukacja, 2001. – № 2.
10. Nęcki Z. Grupy. Małe grupy / Z. Nęcki // Encyklopedia psychologii / [pod red. W. Szewczuka]. – Warszawa, 1998.
11. Nęcka E. Psychologia twórczości / E. Nęcka. – Gdańsk : GWP, 2001. – 238 s.
12. Niebrzydowski L. Stymulowanie rozwoju dzieci uzdolnionych / L. Niebrzydowski // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 1994. – № 9. – S. 20–22.
13. Oyster C. Grupy / C. Oyster. – Poznań, 2002. – 242 s.
14. Popek S. Barwy i psychika / S. Popek. – Lublin, 2001. – S. 55–151.
15. Strzałecki A. Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością / A. Strzałecki. – Warszawa, 2003. – S. 158.
16. Tyszkowa M. Zdolności, osobowość i działalność uczniów / M. Tyszkowa. – Warszawa, 1990. – 384 s.
17. Wiechnik R. Intelktualne i kreatywne aspekty zdolności eczenia się / R. Wiechnik. – Lublin, 1996. – S. 72–73.
18. Wroński T. Zdolni i niezdolni: o grze i antygrze na skrzypcach / T. Wroński. – Kraków : Państwowe Wydaw. Muzyczne, 1979. – 155 s.

КАБАК Ю.В.

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ОБЩЕТЕХНИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Большое распространение в послевоенный период получило обучение без отрыва от производства (заочное и вечернее обучение), так как у студентов появилась возможность сочетать занятия в высших учебных заведениях со своей работой. Но именно в это период появилась необходимость внести изменения в организацию и содержание обучения без отрыва от производства. Особенно актуально это было для подготовки инженеров, так как в технических вузах студенты младших курсов разных специальностей изучали много одинаковых общеинженерных и общенаучных дисциплин. Министерством высшего и среднего специального образования УССР было принято решение об организации общетехнических факультетов.

Актуальность публикации состоит в рассмотрении истории становления общетехнических факультетов. Этому вопросу посвящены работы А.Г. Бондарь, М.Ф. Евстифеева, В.И. Питова, В.Н. Попова, Ю.Ф. Чубука и др.

Цель статьи – рассмотреть и проанализировать работу общетехнических факультетов в Украине во второй половине XX века.